

La fel ca în cartea XXXII, E. De Saint-Denis fundamentează textul îndeosebi pe codex Bambergensis, din secolul al X-lea (singurul complet, lacunele lui nefiind importante), și renunță la multe conjecturi, mai ales ale lui Mayhoff: „il faut s'écarter le moins possible du *Bambergensis*, seul survivant de *l'ordo uelustior*” (p. 21).

Și aici, o singură conjectură personală, cu totul acceptabilă într-un loc torturat: par. 191 (p. 120, r. 1 — 2) *crocian croci similitudinem quandam spargens, polian canities*, adică doar cu două mici deosebiri față de B, unde avem — *spargentē polian canitiem*; editorul (cf. p. 186) pune tot pasajul în dependență de *colos appellauit* de la începutul paragrafului; total aberant e Parisinus Latinus 6797 (d, sec. XIII; și Parisinus 6801, h, sec. XV), *crocian croci polia (poliam h) canitiem quandam sardi inducit eandem duriorem nigra* (oare după paragr. 87?); ceea ce E. De Saint-Denis, în comentariu, numește politicos „ingeniozitatea editorilor” bănuiesc că îi privește numai pe Sillig (*crociam uocant croci similitudinem quandam spargentem, polian canitiem*) și pe Eichholz (*crocian croci similitudine quadam spargente, polian canitiem*), căci versiunea lui Mayhoff e un fel de mozaic, cu bucățele din manuscrise combinate cu trei conjecturi: *crocian croci, polian canities similitudinem quandam spargens e nigro*.

În textul latin, o greșeală de tipar: la p. 55, r. 1 (paragr. 50) *lrebuie adoplauerat*; comentariul cuprinde însă frecvente greșeli în citatele grecești, dar și altele (p. 151, la par. 67, 1: Önnersfors; p. 157, la par. 95, 2 și p. 159, la par. 104, 3: *Archelaus*); *Realencyclopädie* e „ortografiată” în trei feluri diferite, de mai multe ori.

Textul e însoțit de un succint comentariu (p. 131 — 188) care se întemeiază pe o bibliografie mergând în general pînă în 1969; dar dicționarul etimologic al lui Ernout - Meillet e utilizat în ediția a treia (1951), nu într-o patra (1959 — 1960; îmbunătățită în 1967). Din documentatele informații comunicate de E. De Saint-Denis aici, semnalez că Pliniu a înțeles greșit încă două pasaje din Teofrast (p. 147 la par. 55, 1; p. 150 la par. 65, 2); apoi explicațiile prin limbi orientale pentru *opalus* (p. 154 la par. 80, 1: *ὀπάλλιος* poate veni din sanscritul *upalas*), *sandarresus* (p. 158 la par. 102, 2: cf. sanscr. *candresā* și *candalikā*; îndreptat tacit erorile), *topazus* (p. 160 la par. 108; într-un papirus apare *ταῖβάσιος*; cf. sanscr. *lapas nilios* (p. 161 la par. 114, 4: cf. sanscr. *nīla*), *alioze* (p. 170 la par. 147, 2: *ἀπιζών* nu e atestat; cf. pehlevi *atas, ālash*), *baropenus* (p. 171 la par. 150, 1: cf. în acadiană *barraqtu*?).

„Index nominum et rerum” (p. 189 — 196) cuprinde toate pietrele scumpe ale cărții, precum și numele proprii (corect e *Amisos*); dacă aparatul critic nu păcătuiește prin omisiune, înseamnă că manuscrisele au în unanimitate *Britannia*, în paragraful 35, iar pentru *Trogodytae* și *Trogodytice* unica variantă e *trogodite* (pentru *Trogodylice*! par. 167), din manuscrisul d mai sus menționat.

Încă o dată îi sintem îndatorați lui E. De Saint-Denis pentru o introducere frumoasă și foarte pertinentă, un text sigur cu aparat critic obiectiv, o traducere limpede și un comentariu pe măsura interesantului conținut. Regret un singur lucru: că această ediție a ultimei cărți nu e în același timp și încheierea monumentalii opere întreprinse de echipa aflată mai mult de un sfert de veac sub conducerea marelui Ernout ...

Traian Costa

STACE, *Achilléide*. Texte établi et traduit par Jean Méheust. Paris, „Les Belles Lettres”, 1971, LIV + 106 [—110] p. în mare parte duble. (Collection des Universités de France).

Prefața e datată „mai 1970”, dar o notă (p. LI) ne înștiințează că Jean Méheust, „maitre — assistant” la Facultatea de Litere și Științe umane din Rennes, a murit la 20 mai 1970...; publicarea ediției a fost asigurată de Jacques André.

„Le discrédit dans lequel est actuellement tombée la poésie de Stace” (p. XXXVIII, n. 1; după E. Turolla, 1956), în ciuda admirației lui Goethe (martie 1813, către F. G. Iland, editorul unei părți din *Silve*), e în contradicție cu cele zece ediții din secolul nostru ale *Ahilleidei*. „Tempora mutantur, gustus mutantur in illis”: în evul mediu *Silvele* erau aproape necunoscute, iar astăzi ni se pare că tot ce e mai bun în Statius este lirismul lor.

Amănunțita introducere (p. VII—LI) a noii ediții e excelent încheată: cred că e printre cele mai bune ale colecției din ultima vreme. Abundenta informație și mai ales prudența lui Méheust se vădesc chiar de la început, în capitolul „Stace avant l'Ahilleide” (p. VII—XVI), dacă n-ar fi să semnalez decât absența oricărei afirmații peremptorii cînd stirile sînt numeroase, dar incerte: data nașterii poetului e lăsată aproximativă, între anii 40

și 50, întâlnirea dintre el și apostolul Pavel e „hautement improbable”, creștinarea autorului e greu de crezut, moartea lui poate fi doar presupusă în 95–96. „Tel aura été le privilège de Stace que, mal informés sur la date de sa naissance comme sur celle de sa mort, nous ne savons pas non plus s'il mourut dans sa ville natale ou sur les bords du Tibre; du moins avait-il pu revoir Naples, sinon y mourir” (p. XVI).

Aceeași prudență e însoțită însă de o remarcabilă capacitate de analiză în următoarele capitole, „Ce qu'aurait pu être l'Achilléide” (p. XVI–XXI) și în special „Ce qu'est l'Achilléide” (p. XXI–XXXIX). După oribilul subiect al *Tebaidei*, Statius ar fi vrut să scrie un *magis bucolicum carmen* (S. Jannaccone, 1950): s-ar fi oprit el însă la căderea Troiei (W. Schetter, 1960), ori — cum sugerează versurile 1, 945–946 —, urmînd tradițiile posthomerice, ar fi mers pînă la înșurătoarea postumă a feciorului Tetidei cu Elena, adică pînă la sfîrșitul vieții lui preafericite pe lumea cealaltă? La asemenea întrebări nu se poate răspunde, așa cum nu putem ști nici dacă tonul idilic al prologului s-ar fi menținut și în nararea isprăvilor Pelidului printre cruzii lui soți în fața Troiei. Să nu uităm că Statius a putut fi numit „un spécialiste de la brutalité en littérature” (H. Bardon, 1962). Cer iertare pentru lungimea citatului care urmează, dar socot că el ne reamintește ce ar trebui să avem în cercul luminos al conștiinței ori de cîte ori ne îndeletnicim cu lucruri care — nu există. „Il semble bien, en définitive, qu'une *Achilléide* achevée nous aurait valu des déchaînements de violence tout aussi intenses que la *Thébaïde*; ce n'est là toutefois qu'une hypothèse incertaine, tout comme est incertaine la détermination du point au delà duquel ne serait pas allé le poète, quoique l'on ait de sérieuses raisons d'estimer qu'il ne se serait point arrêté à la mort de son héros ni même à la fin de la guerre de Troie. Mais la guerre de Troie n'a pas eu lieu pour l'Achille de Stace et nous ne pouvons finalement juger l'*Achilléide* que sur ce que nous en avons” (p. XXI).

Ahileida, începută de bună seamă în primăvara anului 95, în pacea napolitană a ținurilor natale, „fait preuve d'un ton vif et enjoué, d'un esprit charmant et d'une bonne humeur qui ne se manifestaient guère dans la *Thébaïde*” (p. XIII); dar moartea nu i-a îngăduit poetului nici măcar să revadă fragmentul, ceea ce explică unele stingăcii, repetiții (prezente și în *Tebaida*!), ori lipsa de poezie din anume versuri. Am pomenit deja inspirația din izvoare posthomerice; Méheust ne înfățișează pe larg însă (p. XXIV–XXVII) cit de mult îi datează Statius lui Euripide: problemă de gust, poate și decepțiile furnizate din plin de lumea romană a sfîrșitului de secol. Dintre latini, înfrurirea cea mai adîncă nu e a lui Vergiliu, ci a lui Ovidiu, printr-un manierism complicat de împrumuturi din tragediile lui Seneca; retorica și erudiția geografică se trag de la Lucan, unele detalii de la Catul (64: nunta lui Peleu cu Thetis) și poate de la Valerius Flaccus. Dar poetul, cum nu vrea să lase niciodată nimic nespus, nu și-a uitat nici *Silvele* și n-a putut neglija operele de artă ale vremii; Méheust face un inventar al episoadelor legate de Ahile de pe celebrul vas François, pe olpe Chigi, din tablourile lui Polignot, Theon din Samos și Athenion din Maroneea, pe sarcofage și frescele pompeiene pe care Statius le-a putut vedea sau despre care va fi auzit vorbindu-se. Tocmai dorința lui de a utiliza atît sursele literare, cit și pe cele ale artelor plastice stă la originea unor contradicții, care nu-i diminuează meritele. Nu e aci locul să arăt întreaga valoare a neterminatei *Ahileide*, dar consemnez cîteva din sublinierile lui Méheust: dibacea întrețesere a temeii cvasidescendenței iupiteriene a eroului cu tema destinului (căci liberul-arbitru lipsește și de aici, cum lipsește și din *Tebaida*), arta consumată cu care poetul îl transformă gradat pe efebul cu purtări de față într-un războinic redutabil (o asemenea psihologie nu găsim în *Tebaida*, unde eroii sînt subit, complet și radical schimbați de o forță supraomenească), profunda unitate nu numai în caracterul lui Ahile cel mai presus de bine și de rău (eroii *Tebaidei* sînt ori cu totul buni, ori cu totul răi), ci și în acțiune, scutită aici de scene inutile, lungite și incoerente; dar această unitate nu înseamnă monotonie: autorul e și un artist al contrastelor, de exemplu între exuberanța inconștientă și impetuoaasă a fiului și neliniștile mamei (1, 178–218); în fine, arta aluziilor extrem de concise (vezi numai 1, 20–23!). Foarte pătrunzătoare mi se pare aprecierea conclusivă a lui Jean Méheust și tocmai pentru că e deconcertantă la o lectură pripită o reproduc, ca semn de omagiu, în întregime: „Tels sont les principaux mérites de cette *Achilléide* à propos de laquelle on peut se demander s'il ne valait pas mieux, en définitive, que l'œuvre demeurât inachevée. L'enfance du fils de Thétis, son séjour à Scyros, ses amours avec Déidamie, tout cela convenait sans doute mieux au talent de Stace que le reste de la vie d'Achille, beaucoup mieux, en tout cas, que la sombre histoire des fils d'Oedipe. C'est pourquoi, si les *Silves*, malgré les emprunts et les reminiscences qu'on y trouve également, demeurent la meilleure œuvre du poète et celle où l'originalité du fond compense le mieux le livresque de la forme, l'*Achilléide*, bien qu'elle soit inachevée, ou plutôt parce qu'elle est inachevée, produit, avec ses 1127 vers, une impression beaucoup plus favorable que les douze livres de la *Thébaïde*” (p. XXXVII).

Pe scurt despre partea tehnică a introducerii. Cele 95 de manuscrise ale *Ahileidel*, în majoritatea lor, nu prezintă interes decât prin faptul că ne dau o idee asupra repeziciunii cu care se alterează textele antice (p. XXXIX). Ediția de față se bazează pe cele șapte manuscrise mai vechi (începând cu secolul al IX-lea). În frunte stă P (= Puteanus, Parisinus 8051), el însuși cu lacune pentru *n e c o m p l e t a r e a* cărora trebuie să-i fim recunoscători copistului; modelul lui, scris în minuscule, nu putea fi anterior secolului al VIII-lea, dar era, la rîndul lui, o copie a unui *codex Iuliani, u(iri) c(larissimi)*, cel mai lîrziu din secolul al VI-lea. Un merit al lui Méheust este și folosirea în același timp pentru prima dată a celor trei manuscrise Bernensis 156, Etonensis 150 și Monacensis 14.557 (p. XLIII). Stema de la p. XLV cuprinde însă puține certitudini.

La textul latinesc, înți citeva supărătoare greșeli de tipar: 1, 157 *Alciden* (dau numai formele corectate); 267 *uentura*; 385 *depositumque*; 2, 162 *ferro* (nu *ferre*!). Alte observații. La 1, 155 Méheust scrie în text *tumideque*, pentru care îl citează pe Kohlmann (1879), adăugînd că P are *lim-*; dar Kohlmann indică *tumideque* și pentru P. La 239, *tenuior* (anapestic?), după conjectura lui Postgate, orice ar spune Niedermann și Dilke, mi se pare de nesușinit; mai mult: nu numai că *tenuis Sperchios* nu e deloc cacofonic (mai degrabă ar fi cacofonic *-or Sper*), ci el ne oferă și o frumoasă rimă între cezura triemimeră și cea heftemimeră, ca de pildă ceva mai sus, în versurile 230, 235. După 254, e interesant versul în plus din cod. Etonensis, *clato columba iubat lachesis trahit atro poscat* (adică *Clotho colum baulat, Lachesis trahit, Atropos occat*; sec. X!). La 344 era necesară precizarea că *Therapnis*, acceptat în text, e corectura lui Mitscherlich. Varianta lui Kohlmann la 381 (*nato* pentru *uullu* din unele manuscrise; dar *uoto* în alte patru) merita să fie menționată; a lui Kohlmann e și punctuația din 471. La 678, în reproducerea lecțiunii lui P a fost suprimat punctul superior dintre cuvintele *canaxos bacchi* (pentru *Bacchica Nazos*!): copistul socotea al doilea cuvînt drept o glosă? ori e numai semnul interversiunii? La 828, *enthea* e corectura lui Kohlmann, ca și *dasne? an gens humilis* din 901 (în general, Méheust îl cam nedreptățește pe Kohlmann; chiar data edițiilor a celuiia e greșit indicată la p. XLIX). Pentru cartea a doua, o singură remarcă: în versul 142 Méheust scrie corect *intrare*, dar traduce „pénétrer”, deși respinge conjectura lui D. S. Robertson *penetrare* (îngă care, evident, precedentul *ardentesque* trebuie să-și piardă ultima silabă).

O mare parte a notelor n-au putut găsi loc în subsolul traducerii (pe care nu mă hazardez, firește, să o judec), ele fiind grupate într-un *a p e n d i c e* (p. 63—102); dar toate comentariile — căci nu avem de-a face cu simple note — sînt la fel de utile și de sobre, fructificînd o bibliografie vastă, variată și adesea de ultimă oră. O obiecție, totuși. La p. 87 (nota 4 pentru p. 22, adică la versul 1, 370), preferîndu-l pe *dehinc* lui *dein* (ambele monosilabice), Méheust citează *Theb.*, 2, 100, unde P dă *dehinc* (tot monosilab); editorul putea cita — pentru versul *Tebaidei* — în sprijinul lui *dehinc* și manuscrisul Parisinus 13046 (sec. X), și consensul altor patru din sec. X—XI, dar trebuia să ne spună că *dein* e și el atestat, pentru același vers, de Bambergensis N IV 11 (sec. XI), Gudianus 54 (în jurul anului 1000), Cassellanus—Hasungensis (anul 1010?) și Roffensis (Mus. Brit. 15 CX; sec. X); numai țînînd seamă de toate mărturiile ne putem hotărî.

Sînt întru totul de părerea editorului (p. 98—99; nota 3 pentru p. 49, despre versul ultim al primei cărți) în legătură cu posibilitatea interpozițiilor chiar din antichitate, deci cu eventuala prezență în toate manuscrisele păstrate a cîte unui vers neautentic. Argumentarea în favoarea versului, imitat în manieră perfectă după Catul (64, 59), e de o prea rară acuitate ca să n-o redau: la Catul *inrita uentosae linguens promissa procellae*, la Statius *i.u. rapiebant uerba p.l. uentosae... procellae* au devenit subiect din complement, astfel că în realitate numai *inrita* a rămas ca în Catul; „le lecteur cultivé pense donc d'emblée au vers de Catulle, mais, se trouvant en présence d'une signification toute différente, il découvre, pour son plus grand plaisir, la malice du poète, malice tout à fait digne du *poeta doctus* qu'était Stace” (și urmează o trimitere la cartea din 1965 a lui A. Hus, *Docere et les mots de la famille de docere*). Nu știu al cui rafinament e mai relevabil, al „imitatorului” ori al comentatorului!

Index n o m i n u m ocupă p. 103—106; tiparul a dislocat mai multe leme, ca *Argous, Centaurus* (la Kohlmann, *Centauri* e greșit plasat), *Venus* (pus după *Vlixes*; la Kohlmann, *Venus* stă „normal” după *Ulixes*). Erori de tipar, mai mult sau mai puțin supărătoare, apar

destul de des, mai ales în titlurile italienești (p. VII, n. 2; p. X, n. 1; p. XII, n. 8 de la p. XI; *ibid.*, n. 2; p. XLI, n. 6 etc.), dar și în citatele latinești (două greșeli în trei cuvinte la p. 18, n. 8), în textul și în notele franțuzești.

Multe din măruntele neajunsuri de mai sus se explică doar prin caracterul postum al tipăriturii. Fără să cunosc vîrsta învățatului francez, e cert că moartea lui a fost prematură, că Stadius a pierdut în el un mare editor — și noi toți îl putem deplînge pe Jean Méheust ca pe un filolog *ad litteram* dublat de un desăvîrșit comentator.

Traian Costa

C. VALERI FLACCI *Argonauticon libri octo*. Recensuit Edward Courtney. Leipzig, Teubner, 1970, LVIII + 192 [-194] p. (Bibliotheca Scriptorum Gracorum et Romanorum Teubneriana).

Trei ediții teubneriene în aproape un secol nu e mult: a lui Baehrens a apărut în 1875, a lui Otto Kramer în 1913. Bibliografia lui Courtney înserează doar vreo zece lucrări, mai mult sau mai puțin pertinente, de după 1913 (din care trei articole proprii), ceea ce iarăși nu e mult. Dar, fiindcă a venit vorba de bibliografie, mă mir că londonezul Courtney nu citează în „index librorum et commentationum in apparatu laudatarum” (p. LV—LVIII) contribuții ale unor învățați anglo-saxoni, cum ar fi R. J. Getty (cf. ad 1, 13), J. B. Bury (cf. ad 1, 19), A. E. Housman (cf. ad 1, 265; 402; 424...) sau J. W. Wilkinson (cf. ad 1, 637), cum nu citează nici ediția cu traducere englezescă a lui J. H. Mozley (1934; 1936; 1958; 1963 I); nu înțeleg de asemenea de ce pe Richard Bentley îl citează după un articol al lui M. Haupt din Monatsberichte ale Academiei berlineze și de ce, fără să menționeze ediția lui G. Ch. Harless (1781), se referă totuși la o recenzie a ei pe care declară (p. LV, la „C. D. Beck”) că nu a văzut-o; mai adaug doar că unica monografie dedicată între cele două războaie mondiale lui Valerius Flaccus (de F. Mehl in 1934) e absentă din bibliografie.

Trebuie să recunosc însă că mărturiile de modestie ale lui Courtney sînt de-a dreptul dezarmante pentru un critic: examinarea corecțiilor din manuscrisul cel mai important (Vaticanus Latinus 3277) o lasă pe seama unui paleograf mai experimentat (p. X); nu consideră demne de semnalat unele erori din colaționarea manuscrisului (p. XIV); din cele șase apografe ale codicelui de la Sankt Gallen, a supus autopsiei doar cîteva pasaje din patru manuscrise (p. XIV; XV), iar lecțiunile lui Sangallensis însuși le citează de puține ori în aparat (p. XXIV); din copiile lui Vaticanus noul editor nu a colaționat nici una, mulțumindu-se să le vadă în fugă pe toate, ... afară de două (p. XXV); corecțiunile din Laurentianus (Mediceus 39.38), folosit direct și el doar în parte trebuie cercetate de altcineva, cu mai multă grijă, Courtney limitîndu-se să reproducă numai cîteva (p. XXX); pe cititorul dornic de a afla mai multe despre ortografia lui Vaticanus (căci Sangallensis e neglijat expres de editor: p. XLVI), Courtney îl invită să se adreseze edițiilor lui G. Thilo (1863) și Kramer (p. XLIX); „... selectam tantum lectionis varietatem apposui; pleniorum siquis desiderat Thilonis et Kramerii editiones adeat” (p. LII); noul editor nu vrea să încerce aparatul cu multe variante, ale lui Vaticanus chiar, trecînd sub tăcere și conjecturile pe care el nu le aprobă (*ibid.*). Dar cu aceeași modestie mărturisește și că a utilizat un exemplar al ediției lui Kramer adnotat abundant de R. D. Williams, apoi însemnări ale lui R. Gore—Andrews (p. LIII), după ce cu două pagini înainte îi obiectase lui Kramer „quod nimis magistro suo Sudhaus inserviebat”.

Din prefața (p. V—LIII) scrisă într-o originală latină și datată la calendele lui ianuarie 1967, îmi rămîn cîteva lucruri de semnalat.

Pentru istoria literară, Courtney e de părere că opera lui Quintilian (unde, se știe, găsim unica știre antică asupra autorului nostru) a fost editată între anii 91 și 96, că Valerius Flaccus a murit înainte de a-și termina epopeea, dar că manuscrisul arhetip va fi fost lacerat la sfîrșit, așa că nu putem ghici pînă unde a ajuns autorul cu narațiunea (p. V). Citez tot acum observația lui Courtney la 1, 15: „Ille sc. Titus, nam vivo adhuc Vespasiano haec scripta esse omnia pro certo habeo”; dar părerea că ille nu e Titus, ci Domițian și că pasajul se referă la anii 93—94 e susținută, totuși, de un Ronald Syme! Mai pomencesc (de la p. VII—IX) posibilitatea cunoașterii *Argonauticelor* lui Valerius Flaccus, în jurul anului 1380, de către Geoffrey Chaucer și relatarea, din păcate prea puțin limpede, despre „codex Dacicus” (p. VI—VII).

După B. Bischoff, Courtney datează manuscrisul Vaticanus (Lat. 3277) între anii 825—850, fiind copiat la Fulda (p. X). Despre așa-zisul manuscris al lui Carrio (numele corect